

УДК 371.135

СУТНІСТЬ, ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТА УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ ВЧИТЕЛІВ

Васильєва С. О.,

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

У статті дано визначення поняття «професійний статус вчителя», виявлено фактори які впливають на його розвиток, та встановлено умови спрямовані на поліпшення професійного статусу вчителя.

Ключові слова: статус, соціальний статус, професійний статус.

СУЩНОСТЬ, ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ И УСЛОВИЯ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАТУСА УЧИТЕЛЕЙ

Васильева С. А.

В статье дано определение понятия «профессиональный статус учителя», выявлены факторы, влияющие на его развитие, установлены условия, направленные на улучшение профессионального статуса учителя.

Ключевые слова: статус, социальный статус, профессиональный статус.

CONCEPT DEVELOPMENT FACTORS AND CONDITIONS FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL TEACHER STATUS

Vasylieva S.O.

The problem of teachers' professional status is becoming important all over the world. The teacher's professional status is considered as teacher's status in the society (among colleagues, in the system of education). It is defined by the results of teacher's professional activity which is the demonstration of some inner characteristics. The results researches showed low quality of education in Ukraine and this proves teachers' low professional status. To improve the existing situation we think that it is necessary to improve teacher education programs, to put additional investments into those programs; to reward teachers for good work results, and not to analyze teachers' work with respect to the number of classes held in some period. It is also necessary to improve educational programs in pedagogical universities according to word tendencies in education. Ukraine has to take part in different international researches on quality of education and take actions with respect to the results of these researches. People's attitude to teachers' profession has to be changed, the prestige of teachers' work has to grow.

Keywords: professional status of teachers, quality of education, general education

Постановка проблеми. Вхідження України в світове співтовариство зумовлює необхідність перегляду пріоритетних напрямів підготовки молодих спеціалістів, одним з яких є виховання гідного молодого покоління, здатного бути конкурентоспроможним в сучасних

економічних умовах. Саме тому вивчення розвитку та формування професійного статусу вчителя, який є необхідною складовою розвитку сучасної педагогічної науки, є актуальною проблемою сьогодення. Сучасна школа, переорієнтовуючись на вимоги ринкової побудови всіх сфер соціального життя держави, потребує нового вчителя – компетентного і всебічно освіченого фахівця, високого професійного й культурного рівня, готового завжди оволодівати новими технологіями навчання і виховання, що стає невід'ємною частиною професійного статусу вчителя. Питання якості освіти в Україні досліджували Г. Лашевська, Н. Титаренко, Л. Гриневич. Статус учителя аналізували такі вчені, як: В. Лебедева, С. Молчанов, А. Філіпов та ін. Але, незважаючи на наявні дослідження, проблема сутності, розвитку та формування професійного статусу вчителів, яка тісно взаємопов'язана з уже існуючими дослідженнями, розглянуто не було. Тому темою статті було обрано сутність, фактори розвитку та умови підвищення професійного статусу вчителів.

Мета статті – визначити поняття «професійний статус учителя», виявити фактори, які впливають на його розвиток, а також визначити умови, що сприяють покращенню якості освіти та рівню професійного статусу вчителів.

Спочатку з'ясуємо сутність поняття «професійний статус учителя». У свою чергу, його з'ясування вимагає визначення таких понять, як «статус», «соціальний статус», «професійний статус».

Проведений етимологічний аналіз дає змогу стверджувати, що слово «статус» (лат. *status*) має латинські витоки. Спочатку цей термін використовували в юриспруденції. Так, відомо, що в Стародавньому Римі ним позначали становище, правове положення юридичної особи, і лише наприкінці XIX століття вчені надали йому нового значення. У сучасних словникових статтях *status* означає становище; положення людини в суспільстві [1, с. 1113].

У філософському аспекті «статус» розуміють як становище людини в системі міжособистісних взаємин, її особистий авторитет, визнання, повагу до неї з боку оточуючих людей. Статус – соціально-психологічна характеристика становища людини в суспільстві та міра її впливу на інших людей у певній соціальній групі [12, с. 240]. У такому розумінні статус характеризують такі ознаки, як авторитет, повага, визнання, вплив на інших.

З позиції правового становища людини, групи чи організації, «статус» означає законодавчо закріплене правове становище [1, с. 1113]; стан, правове становище (сукупність прав, обов'язків) громадянина або юридичної особи. У сучасній психології «статус» розглядають передусім як положення суб'єкта в системі міжособистісних взаємин, яке визначає його права, обов'язки та привілеї [7, с. 523].

У педагогічному аспекті статус розглядають як правове становище організації, виробництва, особи, яке характеризується та визначається їхньою організаційно-правовою

формою, статутом, свідоцтвом про реєстрацію, правовими обов'язками, відповідністю повноважень, що зумовлені законодавчими й нормативними актами [10, с. 367].

Проаналізувавши різні тлумачення терміну «статус», ми визначили власний погляд на поняття «професійний статус учителя» – як положення, яке займає вчитель у суспільстві (педагогічному колективі, системі освіти), що визначається результатом його професійно-педагогічної діяльності, є зовнішнім виявом внутрішніх характеристик: фахового володіння педагогічними знаннями, уміннями, здібностями, педагогічною технікою, які формують авторитет, повагу, престиж учителя в соціумі, колективі, громаді, серед учнів і батьків.

Наступне питання, яке нас цікавило, – це фактори, які впливають на розвиток професійного статусу вчителя. Аналізу цих чинників впливу на професійний статус учителя присвячені роботи таких науковців, як М. Дуранов, В. Жернов, О. Лешер, Н. Зелепукіна. Вони виділяють соціальні, соціально-педагогічні, психолого-педагогічні, психологічні й біофізичні фактори. До соціальних відносять суспільний і державний лад, громадські організації, сім'ю, вимоги суспільства до особистості. До соціально-педагогічних належать такі: типи навчальних закладів, педагогічні організації, об'єднання молоді навчального характеру, вимоги до учнів. Педагогічні фактори вміщують систему виховання й навчання, цілі педагогічного процесу, управління навчально-пізнавальною діяльністю, вихованням. Психолого-педагогічні передбачають взаємодію учнів з учителями, спілкування, процес виховання й самовиховання, пізнавальну та трудову діяльність. Під психологічними факторами мають на увазі самовиховання, самонавчання, самопізнання, установки, потреби, світогляд, спрямованість особистості. Біофізичні включають спадковість, схильності, здібності учнів.

Однак, слід зазначити, що є й інші класифікації факторів, які впливають на розвиток професійного статусу: зовнішні та внутрішні; макрорівневі, мезорівневі, макрорівневі фактори «Я-концепції», соціальні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні, біофізіологічні. Спільним для всіх є те, що на формування професійного статусу вчителя впливає відношення суспільства до професії вчителя й освіти загалом; організація й управління навчальними закладами з урахуванням типу навчальних закладів; особистісні якості вчителя, його ставлення до професії, уміння здійснювати саморегуляцію.

О. Шепелєва [14] виділяє зовнішні та внутрішні фактори формування майбутнього професійного статусу вчителя, які, як зазначає науковець, тісно між собою пов'язані, доповнюючи один одного. При цьому зовнішній фактор сприяє формуванню внутрішнього, а внутрішній посилює вплив зовнішнього. Під зовнішніми факторами вона розуміє суспільний і державний лад, систему вимог до формування майбутнього вчителя; тип професійного навчального закладу, традиції та рівень вимог, які висуваються до формування професіоналізму майбутнього вчителя; систему взаємин майбутнього вчителя з викладачами в період його

підготовки у ВНЗ, з учителями й учнями шкіл, де майбутній учитель буде проходити практику; специфіку виховання й освіти майбутнього вчителя в родині, школі до його вступу до ВНЗ.

До внутрішніх факторів автор відносить: професійну спрямованість особистості майбутнього вчителя, його потреби, мотиви, установки, світогляд, специфіку самовиховання й самопізнання, цілеспрямованість в оволодінні професією [14, с. 45 – 46].

Отже, вважаємо, що всі фактори розвитку професійного статусу вчителя можна поділити на дві великі групи – зовнішні та внутрішні. До зовнішніх ми відносимо такі: суспільний престиж педагогічної професії та соціальна політика держави по відношенню до системи освіти; система вимог індивідуалізованих норм, правил, обов'язків учителя (набір соціальних характеристик учителя); тип професійного навчального закладу, рівень підготовки педагога в інституті професійної освіти; традиції та рівень вимог, які висуває ВНЗ до формування професіоналізму майбутнього вчителя; система взаємин майбутнього вчителя з викладачами в період його навчання у ВНЗ, з учителями й учнями шкіл під час проходження практики; специфіка виховання й освіти майбутнього вчителя в родині, школі, виші; співвідношення оцінки професійно-педагогічної кваліфікації педагога з оцінкою соціальної значущості продуктів, створених у ході його діяльності; рівень відповідності результатів професійної діяльності означеним вимогам.

До внутрішніх факторів відносимо такі: професійна спрямованість особистості вчителя, ставлення до професії та взаємини в педагогічному колективі; потреби педагога, його мотиви, установки, світогляд, специфіка самовиховання й самопізнання, цілеспрямованість в оволодінні професією; глибина знань, широта кругозору, комунікабельність та інші якості; самооцінка своїх педагогічних здібностей, активність у пізнавальній діяльності, що визначає його рівень досягнень, прагнення підвищити свій освітній рівень; ставлення педагога до своєї діяльності; рівень компетентності, психологічної та педагогічної ерудованості, розуміння вимог, які пред'являють до нього держава й суспільство, бачення мети своєї діяльності, знання шляхів і засобів її досягнення, психолого-педагогічної, методичної літератури, практики навчання й виховання учнів, методів дослідження педагогічної діяльності, технологій їх застосування, володіння педагогічною майстерністю.

Особливу увагу необхідно приділити визначенню результатів діяльності вчителя та їх оцінюванню як одному з головних критеріїв впливу на розвиток професійного статусу вчителя.

Проблему атестації педагогічних керівних працівників освітніх установ і педагогічних кадрів досліджував С. Молчанов [4], який визначив, що під час атестації педагогічних працівників оцінюванню підлягає професійно-педагогічна компетентність спеціаліста освіти. Атестацію проводять, узагальнюючи підсумки діяльності педагогічного працівника, оцінюючи рівень «кваліфікації», «професійної компетентності», «продуктивності» та «соціально-

професійних якостей» педагогічної діяльності на основі експертних оцінок [4, с. 46]. Оцінку соціально-професійного статусу здійснює атестаційна комісія. Основою такої оцінки вчителя, якого атестують, є думки про нього керівника установи, педагогічного колективу, суспільних формувань. Професійно-педагогічну діяльність оцінюють за результатами іспитів та експертиз, що встановлюють якість і продуктивність цієї діяльності.

Зазначимо, що формування професійного статусу вчителя проходить у два етапи: підготовчий і власне діяльнісний, результатом яких є сформований статус учителя в певній освітній системі. Підготовчий етап передбачає навчання майбутнього вчителя в педагогічному навчальному закладі. Наступний етап згідно з теорією діяльності передбачає процес діяльності, тобто безпосередню діяльність учителя впродовж його праці в загальноосвітньому навчальному закладі, у процесі якої встановлюються взаємини з учнями, колегами, батьками, адміністрацією, що і є безпосередньо процесом формування професійного статусу. Результатом такої діяльності є те, що вчитель усвідомлює та сприймає власний статус, вибудовує своє життя й поведінку згідно з суспільними вимогами до цієї професійної групи, займає певні позиції в системах «учитель – учень», «учитель – колеги», «учитель – батьки», «учитель – адміністрація». Одним із важливих факторів, який впливає на формування професійного статусу вчителя, є педагогічна освіта, оскільки саме в навчальному закладі закладаються основи педагогічних знань, умінь, педагогічної майстерності, які в подальшому виступають основою формування професійного статусу вчителя. Кожен педагог їх розвиватиме, виходячи із власних особистісно-психологічних особливостей, досвіду, світогляду тощо.

Отже, виходячи із вищезазначеного, вважаємо, що на розвиток професійного статусу вчителя впливають: отримання освіти, її якість; система вимог, норм, правил, обов'язків щодо вчителя, а також до особистості, яку мають виховати вчителі; стимулювання вчителів до покращення своєї праці з боку держави, шкільної адміністрації тощо (премії, винагороди та ін.); можливість систематичного підвищення рівня кваліфікації (організація роботи курсів, інститутів з підвищення кваліфікації); можливість саморозвитку («Я-концепція»); значимість результатів діяльності вчителя для країни, навчального закладу (підготовка учнів-переможців олімпіад, керівництво науковою роботою, участь учителів у різноманітних грантах, державних програмах, отримання винагород, стипендій тощо); створення образу вчителя в ЗМІ. Поєднання всіх визначених показників відбиває розвиток професійного статусу вчителя в різні історичні періоди.

Аналізуючи сайти з окремими статтями [5; 9; 13; 15] які висвітлюють питання якості освіти в Україні, зазначимо, що відомості про конкретні результати досліджень відсутні, є лише узагальнені дані про низький рівень освіти в Україні.

Україна уникає участі в міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти. Так Л. Гриневич [5], координатор із питань освіти, говорить, що м. Київ не бере участі в найбільш авторитетному світовому рейтингу PISA (Programme for International Student Assessment), оскільки не бажає порівнювати себе з іншими.

Якщо в Україні за індексом людського розвитку освіта має належну позицію в світі – за охопленням людей навчанням, то щодо показників якості чи результатів зовнішніх екзаменів у країні, кваліфікаційних екзаменів, які є показники країни в міжнародних порівняльних дослідженнях, то вони показники або відсутні, або є низькими.

Такий стан якості освіти в Україні та небажання брати участь у світових дослідженнях можна пояснити: фінансовою кризою; невпевненістю педагогів-практиків у знаннях учнів, відповідно низькі результати учнів приведуть до покарання вчителів; перевантаженням учителів паперами; страхом виявлення дійсного рівня освітнього середовища; **відсутністю в українській освітній системі професійної структури, здатної організовувати, проводити та аналізувати моніторингові дослідження у сфері забезпечення якості освіти; сприйманням результатів досліджень як суперництвом країн, а не як індикатором шляху покращення освіти.**

Слід зазначити, що в 2012 році понад 100 вищих навчальних закладів України потрапили у світовий Рейтинг Webometrics, який складає авторитетна Іспанська королівська рада з питань науки. Два українських університети – Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут» і Донецький національний університет, класичний університет є присутніми в рейтингу QSWorldUniversityRankings [5]. Це свідчить про покращення рівня освіти у ВНЗ, що є позитивною тенденцією для розвитку професійного статусу. На жаль, поки що вищі педагогічні навчальні заклади незазначені в цих списках.

Отже, за результатами досліджень якості освіти в порівнянні з іншими країнами світу можемо зазначити не високий рівень якості освіти в Україні, що вказує на низький професійний статус учителів. Для покращення наявної ситуації необхідно поліпшити освітній рівень в Україні, який тісно взаємопов'язаний з професійним статусом учителя. Для цього необхідно реалізувати такі умови: покращити підготовку педагогів, спрямувати додаткові інвестиції в їхню підготовку; заохочувати учителів за якісні показники роботи, а не обліковувати роботу за кількістю проведених уроків; удосконалювати програми педагогічних ВНЗ у межах нових світових тенденцій і вимог до освіти; брати участь у світових програмах з оцінки якості освіти та на основі отриманих результатів уживати заходи з її вдосконалення; змінювати відношення суспільства до професії вчителя, поліпшувати її престиж, проаналізувати та зменшити кількість зайвої звітної документації, зменшити кількість та підвищити якість перевірок інспекцій у ЗНЗ; підвищувати культуру як учителів, так і учнів, для педагогів створити умови для відвідування культурних заходів (безоплатні квитки на вистави, театральні постанови тощо), для учнів, крім

відвідування культурних заходів, вважаємо слід більше уваги приділяти заходам, спрямованим на формування культури поведінки, за необхідності увести додаткові предмети «Етикет», «Сучасні стилі одягу, тенденції моди», «Культура поведінки в суспільстві»; заохочувати батьків до співпраці з учителями насамперед з формування культури поведінки; у педагогічних ВНЗ створити більш жорсткі умови вступу; після закінчення студентами ВНЗ слід увести залікові випускні уроки зі спеціальності та виховний захід, які оцінювала б комісія, а отримані результати впливали б на отримання дипломів; запровадити курс з формування професійного статусу вчителя; вжити більш жорстоких заходів спрямованих на боротьбу з корупцією в загальноосвітніх навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-укладач і головн. ред. В. Т. Бусель]. – К. : Ірпінь, 2009. – 1736 с.
2. Великий тлумачний словник української мови/ [кер. вед. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. І. Клічак]. – К. : Дніпро, 2009.– 1332 с.
3. Зелепукина Н. С. Педагогические условия формирования образовательного статуса школьника: дис. канд. пед. Наук: 13.00.01/ Н. С. Зелепукина. – М., 2003. – 180 с.
4. Молчанов С. И. Теория и практика аттестации педагогических и руководящих работников образовательных учреждений: дис. доктора пед. наук 13.00.01; 13.00.08/ С. И. Молчанов. – Челябинск – 1998. – 291 с.
5. Набока М. Освітня реформа в Україні тягнеться роками. Чи є результати? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=98344>.
6. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский – М. : Высшая школа, 2004. – 512 с.
7. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / [авт. укладач: В. Б. Апар, В. О. Оліфірн, А. С. Куфлієвський та ін.] – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.
8. Ребров А. Большой толковый психологический словарь П Я / А. Ребров – М. : Вече АСТ, 2003 – 558 с. (Т.2)
9. Рыбачук Ю. Почему в Украине засекретили результаты TIMSS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.comments.ua/?spec=1352372721&sart=1352373162>
10. Словарь справочник по педагогике/ [авт-сост. В. А. Мирежигов; под. общ. ред. П. И. Пидкасистого]. М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
11. Советский энциклопедический словарь / [под ред А. М. Прохорова]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1982. – 1600 с.
12. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

13. Холин Ю.В. Горькая правда об украинской школе. Результаты исследования TIMSS-2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www-chemo.univer.kharkov.ua/Timss.pdf>
14. Шепелева О. Формирование профессионального статуса будущего учителя в период его обучения в вузе : дис. канд. пед. Наук : 13.00.08/ О. Шепелева. – Магнитогорск. – 2003. – 177 с.
15. DunnJ. TheGlobalTeacherStatusIndexIsNowAvailable [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.edudemic.com/global-teacher-status-index/>.